

II. Dünya Savaşı Öncesi Trakya, Boğazlar ve Batı Anadolu'nun Güvenliği Meselesi ve Askeri Tedbirler

Security Issues and Military Measures of Thrace, Straits and Western Anatolia before World War II

Teslim: 9 Kasım 2021

Onay: 2 Mayıs 2022

Ceyda Tuna KOCAOĞLU *

Özet

İnsanlık 20. Yüzyılda iki büyük savaşa ve onun yıkıcı sonuçlarına şahitlik etti. 19. Yüzyılda büyük güçlerin emperyalist politikalarının ortaya çıkardığı rekabet ve buna dayalı hızlı silahlanma 1914'te sıcak savaşa neden oldu. 1918 yılında sona eren I. Dünya Savaşı uluslararası ilişkilerde Viyana Kongresi ile kurulmuş olan güç dağılımı üzerinde derin etkiler yarattı. Savaş sonrasının uluslararası politikası ve aktörleri artık savaş öncesiyle aynı değildi. Uluslararası ortam savaş sonrası imzalanan barış antlaşmalarına rağmen birçok sorunla karşı karşıya kalmıştı. 1930'lara kadar yoğun çabalarla sağlanmaya çalışılan barış, istikrar ve ortak güvenlik ortamı Almanya ve İtalya'nın yayılmacı faaliyetleri nedeniyle ciddi tehditlere maruz kaldı. Bu tehlikeli gelişmeler savaşın başladığı yıl olan 1939 başlarından itibaren sadece Avrupa için değil Türkiye gibi yakın ülkeler için de belirgin bir güvenlik sorunu ortaya çıkardı. Almanya ve İtalya'nın saldırgan tutumlarının ortaya çıkardığı tehlikeli durum karşısında başta Trakya olmak üzere boğazlar ve Batı Anadolu'nun güvenliği konusu Türkiye'den başka müttefik devletlerden özellikle İngiltere'nin kaygıları önemli ölçüde arttı. Hatta İngiltere ve Fransa ayrı ayrı olarak Türkiye ile iş birliği deklarasyonları imzaladılar. İngiltere Mayıs 1939'da imzalanan Türkiye-İngiltere Deklarasyonun-

* Dr.Öğretim Üyesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi,tceydabozdogan@gmail.com, ORCID:0000-0001-6537- 1804

dan hemen sonra Türkiye'ye yönelik hava, kara ve denizden gelebilecek bir saldırı karşısında Türkiye'nin askeri durumunun ne olduğu ve böyle bir saldırıya nasıl cevap vereceği konularına dikkat çekerek gönderdiği askeri heyetler aracılığıyla bu çerçevede bilgiler edinmeye çalıştı. Bu çalışmada Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı bünyesinde İkinci Dünya Harbi Kataloğunda tespit edilen belgeler ışığında Savaş öncesi ortaya çıkan Türkiye'ye yönelik güvenlik tehdidi ve bunun karşısında özellikle İngilizler tarafından ortaya konulan yoğun çabalar ve Türk Genelkurmayın aldığı askeri tedbirler ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : *II. Dünya Savaşı, Güvenlik, Türkiye, İngiltere, Trakya, Boğazlar.*

Abstract

Humanity witnessed two great wars and their devastating results in the 20th century. In the 19th century, the competition created by the imperialist policies of the great powers and the rapid armament based on this caused a hot war in 1914. World War I, which ended in 1918, had a strong impression on the power distribution established with the Congress of Vienna in international relations. Post-war international politics and actors were no longer the same as before the war. Despite the peace treaties signed after the war, the international environment faced many problems. The environment of peace, stability, and common security, which was tried to be achieved with intense efforts until the 1930s, was exposed to serious threats due to the expansionist activities of Germany and Italy. These dangerous developments, from the beginning of 1939, the year the war began, created a significant security problem not only for Europe but also for neighboring countries such as Turkey. In the face of the dangerous situation created by the aggressive attitudes of Germany and Italy, the security of the straits and Western Anatolia, especially in Thrace, significantly increased the concerns of allied states other than Turkey, especially Britain. Even, Britain and France separately signed declarations of cooperation with Turkey. Right after the Turkey-Britain Declaration signed in May 1939, Britain started to obtain information through the military delegations, drawing attention to the military situation of Turkey in the face of an attack by air, land, and sea, and how would Turkey respond to such an attack. In this study, the security threat to Turkey that emerged before the war and with this, especially the intense efforts executed by the British and the military measures taken by the Turkish General Staff will be revealed in the light of the documents identified in World War II Catalogue within the Ministry of National Defense Archive and Military History Department.

Keywords: *World War II, Security, Turkey, Britain, Thrace, Straits*

Giriş

20. Yüzyıl iki büyük savaşa sahne olmuştur. Bu yüzyılda insanlık daha önceki çağlarda tecrübe etmediği ve sonuçları insanlık açısından son derece yıkıcı olan dünya savaşlarına tanıklık etmiştir. Şüphesiz bu savaşlar yıkıcı yönleri kadar uluslararası ilişkilere bıraktığı olumsuz mirasla da önem arz etmektedir. Daha I. Dünya Savaşına giden süreç ve savaş sonrasında oluşan yeni uluslararası ortam ve dinamikleri güvenlik sorununu başta Avrupa olmak üzere çevre devletler için önemli bir problem haline getirmiştir. 19. Yüzyılın uluslararası ilişkilerinde temel belirleyici olan “güç dengesi” ve buna dayalı uluslararası politika I. Dünya Savaşı bittikten sonra ABD Başkanı Wilson tarafından “*Güç dengesi artık güvenilirliğini ebediyen yitirmiş olan büyük oyundur. Bu son savaştan önce hakim olan eski ve kötü düzendir. Güç dengesi gelecekte onsuz yapabileceğimiz bir şeydir*” sözleriyle uluslararası politika alanından çıkarılmaya çalışılmıştır.¹ Savaş sonrası yeni dünya düzeninin başlıca aktörü olan Başkan Wilson’u haklı kılacak birçok gelişme savaştan hemen sonra kendini gösterdi. Gerçekten de savaş bittiğinde uluslararası politikanın başat güçleri, İngiltere ve Fransa gibi, artık eski güçlerine sahip değildi. Savaş kazanan ve kaybeden bütün güçleri derinden sarsmış bu da uluslararası politika alanında büyük bir boşluk yaratmıştı. Bu boşluk ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında doldurulacaktır. Gerçekten de I. Dünya Savaşı’nın hesabının görüldüğü Paris Sulh Konferansı tamamlandıktan ve Avrupa barışının temel antlaşmaları imzalandıktan sonra kurulan yeni dünya düzeninde artık görüntüde de olsa yeni kurulan uluslararası örgütler söz sahibi olmaya başladı. Paris Sulh Konferansı başladıktan hemen sonra Başkan Wilson’un isteği ve inadı sonucunda kurulan Cemiyet-i Akvam savaş sonrası uluslararası politikanın en temel yapıcısıydı. Modern yüzyılın geleneksel güçleri İngiltere ve Fransa uluslararası politika alanındaki her türlü isteklerini bu kuruluş üzerinden gerçekleştirme mecburiyetinde kalmışlardı. Bunu kısa sürede de başarılar ve Cemiyet-i Akvam’da etkin güçler oldular. Bununla birlikte şu da bir gerçek ki artık dünya eski dünya değil ve yeni dünya da yepyeni sorunlar uluslararası politikanın gündemini çoktan işgal etmişti. Bu andan itibaren uluslara-

¹ Joseph S. Niye, Jr. , David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çeviren: Renan Akman), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s. 150.

rası alanda gündemi en fazla işgal edecek temel argüman şüphesiz güvenlik sorunu olmuştur. Fransız isteklerinin kontrolsüz bir şekilde öncelendiği Versay Antlaşmasının getirdiği ağır baskılar ve buna karşı Almanya'nın tavrı başta olmak üzere savaş sonrası kurulan statükoyu koruma ve sürdürme çabaları her şeyden önce Avrupa'da güvenli bir ortamın oluşmasına büyük bir engel teşkil etmiştir. Bu güvensiz ortam nihayet İkinci Dünya savaşına kadar, tüm ortak güvenlik potaları oluşturma çabalarına rağmen, sürmüştü ve sonuçta yeni bir savaş kaçınılmaz olmuştur. Bu çalışmada II. Dünya savaşına giden yolda ortaya çıkan temel güvenlik sorunları ve özellikle savaş arifesinde Türkiye'ye yönelik ortaya çıkan dış güvenlik tehditleri ve buna karşı askeri alanda alınan başlıca tedbirler arşiv belgeleri ışığında ele alınacaktır.

İki Savaş Arası Dönemde Uluslararası Ortam ve Güvenlik Sorunu

20. Yüzyılın ilk yarısı iki büyük dünya savaşına tanıklık etmiştir. İki savaş arasında dünya siyasi tarihi dikkate alındığında oldukça kısa bir süre vardır. Takriben 20 yıllık bu süre zarfında yaşanan gelişmeler eski dönemlere göre belki de bir yüzyıllık sürede yaşanacaklar kadar fazlaydı. Bu bakımdan iki savaş arası dönem zamanın çok hızlı işlediği bir süreci ihtiva etmektedir. I. Dünya Savaşı ve barış düzenlemeleri birlikte düşünüldüğünde uluslararası devlet sistemi üzerinde çok derin bir etkisi olduğu görülmektedir. 1920'li yıllar devletler arası ilişkiler açısından diplomasi pratiğinde bir dönem noktasıdır. Bu on yıl 1910'lardan da, 1930'lardan da çok farklı, kendine özgü bir nitelik taşıyordu. 1920'li yıllar politik, ekonomik ve sosyal altüstlerin yaşandığı bir dünyada bir denemeler dönemi idi. Diplomasi haritasının hem coğrafi kapsamı hem de çok taraflı müzakerelerin tuttuğu alan açısından genişlediği bir dönemdi. 1920'lerde küresel siteme yeni devletler katıldı ve ekonomik, mali, sosyal ve kültürel pek çok sorun uluslararası gündeme oturdu.²

1919 başlarında toplanan Paris Sulh Konferansı'nda Avrupa Barışı ve yeni dünya düzeninin temel metni olarak kabul edilen Versay Antlaşması ve bu antlaşmanın korunması, birbirini geçersiz hale getiren iki

² A.S. Kanya -Forstner, "Savaş, Emperyalizm ve Sömürgeciliğin Sona Erişi", *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, Hazırlayanlar: Jay Winter, Geoffrey Parker, (Çev: Tansel Demirel), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 232.

kavrama dayandırılmıştı. Bunlardan ilki çok geniş, ikincisi de aşırı nefret yüklü olduğu için uluslararası ortam açısından başarısız oldu. Ortak güvenlik kavramı barışı bozma olasılığı olan şartlara uygulanamayacak kadar geneldi. Ortak güvenlik yerine geçen İngiliz-Fransız iş birliği ise Almanya'nın meydan okumalarına direnemeyecek kadar hafif ve kararsızlık içindeydi. Gerçekten de kısa bir süre sonra savaşın farklı kutuplarındaki iki yenik devlet Almanya ve Sovyetlerin Rapolla'da yakınlaşmaları, Versay düzenine indirilmiş en büyük darbe oldu.³ Başta Versay olmak üzere imzalanan barış antlaşmaları son derece ağır şartları içerdiklerinden dolayı Avrupa'ya barış getirmeyeceği oldukça açıktı. Almanya ilk andan itibaren Versay baskısından kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştı. Savaşın galibi olmasına rağmen İngiltere ekonomik ve sosyal çalkantı içine düşmüştü. Fransa Almanya'yı daha da bitirme hevesine düşmüştü. Savaşın sonunda İtalya büyük devletler tarafından hiç memnun edilemedi ve O da Versay karşıtı tavırlar içine girmişti.⁴ Bu durumda Avrupa için, barış antlaşmalarına rağmen, istikrar ve güven hala sağlanamamış en önemli önceliklerdi. Avrupa istikrar ve güvenli bir ortam arayışını bu çerçevede 1929 Ekonomik krizine kadar sürdürmeye devam edecektir. 1924'teki Dawes Planına kadar Fransa'nın Almanya üzerindeki baskıları ve Almanya ekonomisi için önemli olan Ruhr bölgesinin işgali barış antlaşmalarına rağmen barışı engelleyen ve erteleyen en önemli gelişmelerdi.⁵ Şu bir gerçektir ki, Versay kabul edildiği şekliyle Avrupa'ya barış ve güvenlik getirmekten uzaktı. Bu antlaşma ile Avrupa kıtasının istikrarı Fransa üzerine yüklenmişti. Ancak bir gerçek vardı ki Almanya ancak, Amerika, İngiltere ve Rusya'nın birleşik kuvvetleri ile durdurulabilmişti. Ancak savaş sonrasında çok geçmeden Amerika yeniden yalnızlık politikasına döndü. Bolşevik Devrimi Rusya'yı Avrupa'dan koparmıştı. Fransa'ya yardım edecek durumu da yoktu. Doğu Avrupa'nın yeni küçük devletleri Fransa'ya doğrudan yardımı imkansızlaştırmıştı. İngiltere de savaş sonrasında antlaşmanın uygulanması konusunda Fransa'yı yalnız bırakmıştı.⁶ Sonuçta 1924 yılındaki Amerika ve İngiltere'nin Dawes Planına ka-

³ Henry Kissinger, *Diplomasi*, (Çev: İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s. 231.

⁴ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul 1995, s. 521-522.

⁵ 20. *Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, Hazırlayanlar: Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, (Çev.Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitabevi yayınları, Ankara 2021, s. 60.

⁶ Kissinger, a.g.e., s. 227.

dar Avrupa güç dengesinden mahrum, savaşın getirdiği sosyo-ekonomik ve siyasal sorunlarla boğuşmak zorunda kaldığı gibi Almanya ve Fransa arasında bitmek bilmeyen kavgadan dolayı da istikrar ve güvenlik sorunlarıyla da yüzleşmek mecburiyetindeydi.

İki savaş arası dönemde kısa da sürse Locarno Antlaşmaları sayesinde geçici bir barış dönemi de yaşanmıştır. Ekim 1925'te imzalanan Locarno Antlaşmaları ile Fransa-Almanya ilişkileri karşılıklı güven çerçevesinde yeni bir düzleme ancak kavuşturulabildi. Bununla birlikte Locarno Antlaşmaları Versay Antlaşmasını güçlendiren değil aksine zayıflatan bir rol üstlenmişti. Çünkü bu antlaşmalar doğrultusunda Almanya sadece Versay'dan farklı olarak sadece batı sınırları için güvence vermiş, bu ise doğusundaki devletlerin daha çok güvenlik endişesi yaşamalarına neden olmuştu.⁷ Geçici bir barışa rağmen güven ve istikrar uzun vadede Avrupa barışı için en temel sorundu. Geçici barış dönemini başlatan Locarno Antlaşmaları, hemen ardından yapılan ve Fransız ve Amerikan Dışişleri bakanlarının da adlarını taşıyan Briand-Kellogg Paktı (1928) ile kuvvetlendirilmiştir. Bu Pakt ile, ilgili devletler savaşı kanun dışı ilan etme konusunda anlaşmaya varıyorlardı. Daha da önemlisi Wilson'un istek ve kararlılığı sayesinde kurulmuş olan Milletler Cemiyeti bu antlaşma ile bir diplomatik faaliyet merkezi haline geliyordu. Savaş sonrası ortak güvenlik sisteminin en somut örneği olan Milletler Cemiyeti uluslararası ilişkilerde önemli bir konum elde ediyordu.⁸ 1920'li yıllarda ortak güvenlik sistemi oluşturma çabaları kapsamında 1922 Washington Deniz Silahsızlanması ve onu tamamlayan Londra Deniz Silahsızlanması Konferansları da geçici barış döneminde etkili olmuş çabaları.⁹

Bütün çabalara rağmen Avrupa'nın geçici barışı oldukça kısa sürdü. 1929 Dünya ekonomik krizi ve sonrasındaki gelişmeler kısa sürede başta Avrupa olmak üzere dünyada güven ve istikrarı temelden sarstı. Yıkımı başlatan en önemli gelişme şüphesiz 1929 Ekonomik Buhranı oldu. Kriz sonrasında başta ABD olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın korumacılığa dayalı ekonomik yaklaşımları dünya ticaret

7 Mehmet Sait Dilek, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:37, Bahar 2013, s.147.

8 Nye-Welch, *a.g.e.*, s. 158.

9 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 198-200.

hacmine çok fazlaca daralttı. Bu dönemde ABD'nin dışarıdan gelene mallara uyguladığı yüksek vergi politikası, Avrupa ekonomileri için tam bir çöküş anlamı taşıyordu. İngiltere de 1931 sonlarına doğru ithalat vergilerini arttırmak zorunda kaldı ve hatta 1932'de Ottawa'da imparatorluk sınırları dahilinde imtiyazlı bir ticaret sistemi kurma konusunda müzakereleri başlattı. Benzer süreç Fransa'da da yaşandı. Bu arada 1931 baharında Orta Avrupa'da patlak veren bankacılık krizi çöküş sürecinin ne kadar büyük bir siyasi bölünmeye yol açtığını gösterdi. Mayıs ayında Tuna bölgesinin en büyük bankası Avusturya-Credit Anstalt bankası iflas etti. Alman ekonomisi tam bir çöküş ile karşı karşıyaydı. Nihayet Alman bankası üzerindeki baskıları hafifletmek amacıyla ABD başkanı Herbert Hoover, tüm devletlerin savaş borçları ve tazminat ödemelerini 1 yıl süreyle durdurma önerisiyle bir moratoryum ilan etmişse de ekonomik çöküşün önü alınamadı¹⁰ 1933'te Almanya'da Hitler'in iktidarı ile birlikte Alman dış politikasındaki saldırgan tutum ve beraberinde İtalya'nın aynı şekilde yayılcı tavrı 1930'lu yıllar boyunca Avrupa'da güvenlik endişesinin artmasına neden olmuştur. Avrupa'da güvenlik ve istikrara yönelik bu saldırgan tavırlar karşısında zaman zaman Avrupa devletleri ortak güvenlik potaları oluşturma çabalarına girmişler ve Türkiye de bu çabalar da yer almıştır.

Dünya Öncesinde Türkiye'nin Dış Güvenlik Meselesi ve Diplomatik Gelişmeler

1930'lu yıllar başta merkezi Avrupa olmak üzere dünyada güvenlik endişelerinin ciddi bir şekilde arttığı bir dönem olmuştur. Ortadoğu'da son derece önemli bir jeopolitik konuma sahip olan Türkiye bu konumundan dolayı tarihsel süreçte her zaman bir güvenlik sorunu yaşama gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. 1930'lu yıllarda Almanya ve İtalya'nın giderek artan saldırgan tavırlarının ortaya çıkardığı güvenlik endişeleri Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan Antlaşması'nın sağladığı ortamı sürdürme esasına dayalı dış politikasında ciddi değişiklikler yapmasına neden olmuştur. 1933'te başlayan Nazi iktidarı ile birlikte Almanya ile olan ilişkiler değişmiş ve özellikle Hitler Almanya'sının sınır değişikliklerinden bahsetmeye başlaması, İtalya ile iş birliğini arttırması ve boğazlar konusundaki

---

¹⁰ *Yirminci Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, s. 174-176.

olumsuz tavrı Türkiye'yi rahatsız etmişti. Ancak Türkiye bu gelişmelere rağmen Almanya ile olan iktisadi ilişkilerini bir süre daha devam ettirdi. Bu dönemde dış ticaret politikasını siyasi, askeri ve ekonomik amaçlarına uygun olarak düzenleyen Almanya, Türkiye üzerinde önce iktisadi sonra siyasi nüfuz kurarak Türkiye'yi Berlin-Roma Mihverine yanaştırmaya çalışmıştır.

Bu arada 1928 tarihli Dostluk Antlaşması ile bir süreliğine normalleşen Türkiye -İtalya ilişkileri de İtalya'nın 1934 yılında İtalya'nın Orta ve Yakın Doğu'ya yayılma çabalarıyla endişeli bir hal aldı. Almanya ve İtalya'nın bu yayılmacı tavırları 1930'ların ikinci yarısında Türkiye'nin Akdeniz'de bir denge unsuru olarak dış politikada İngiltere'ye yakınlaşmasına zemin hazırladı.¹¹ Bu arada giderek artan güvenlik endişeleri zaman zaman Türkiye'nin lehinde sonuçlanacak olan bazı gelişmelere de fırsat yaratmıştır. 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olan Türkiye 1936'da Montrö Antlaşması ile Türk boğazları üzerindeki sorunları barış yoluyla çözüme kavuşturabilmiştir.¹²

1938 yılından itibaren ortaya çıkan bazı gelişmeler İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte belirleyici rol oynadı. Almanya'nın 1938'te Avusturya'yı içten çökertip ilhak etmesi ve 1939 yılı başlarında Çekoslovakya'yı işgal etmesi, İtalya'nın Nisan 1939'da Arnavutluk topraklarını işgale başlaması ile Mussolini'nin yayılma ve genişleme eğilimleri Türkiye'yi İngiltere ve Fransa'ya doğru daha da yanaştırdı.¹³ İtalya'nın Arnavutluk'u işgali, O'nun Balkan yarımadasında birincil rol oynama arzusunun somut göstergesiydi. Hatta İngiltere'nin bu durum karşısında ciddi bir tepki göstermeyişi Türkiye'nin güvenini sarsmıştı. Nihayet İngiltere'nin Ankara Büyükelçisinin Londra'ya gönderdiği mesajda Türkiye'nin gelişmeler ile ilgili kaygı ve beklentileri yer alıyordu. Londra'ya gönderilen mesajda Türkiye Dışişleri Bakanı'nın İtalya'nın Arnavutluk'a saldırısına karşı İngiltere ve Fransa'nın sert tedbirler almalarını ve Yunanistan'a yapılacak olası bir saldırı halinde takınacakları tutu-

11 Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, Yıl:2010/2, s. 254.

12 Fuat Bozgel, "Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşındaki Dış Güvenlik Politikasında İngiltere", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 50, Summer 2021, s. 142.

13 İmren Aydın, Hikmet Zeki Kapıcı, "II. Dünya Savaşı'na Giriş Sürecinde Türkiye'nin Aldığı İç Politika Tedbirleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XLV, Sayı: 2018/2, s. 114.

ma da bir açıklık getirmelerini istediği bildiriliyordu. Türkiye'nin bu tutumu karşısında kısa bir süre içinde İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya tek taraflı garanti verdiler. İngiltere Büyükelçisi, aynı zamanda, İnönü'ye bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin yapacaklarını soran ve bazı öneriler içeren bir mektup göndermiştir. Bu andan itibaren Avrupa'daki gelişmeler Türkiye'nin güvenlik kaygılarının iyiden iyiye artmasına neden olacaktır.¹⁴ Türkiye'nin güvenlik arayışı çabalarının sonucunda Türkiye'yi Barış Cephesi'nin içine almak için başlayan görüşmeler 12 Mayıs 1939 tarihinde yayınlanan Türk-İngiliz ortak deklarasyonu ile sonuçlanmıştır. Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nun 5. Maddesi gereğince, Akdeniz'de bir savaş çıkması halinde taraflar yek diğerleriyle bilfiil iş birliği yapmaya söz veriyorlardı. Türkiye bu deklarasyon ile batı demokrasilerinin yanında olduğunu da ifade etmiş oluyordu.¹⁵ Türk -İngiliz Deklarasyonu her iki ülke kamuoylarında da olumlu karşılandı. Özellikle İngiltere'de Türk dış politikasına yönelik övgü dolu açıklamalar geniş yer tutmuştur. Türk kamuoyunda ise İngiltere ile yapılan antlaşma anlamı "Akdeniz'de hegemonyaya imkan bırakmamak" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶ İkinci Dünya Savaşının başladığı yıl olan 1939'un ilk yarısında diplomatik alandaki bu gelişmeler savaşa giden dünyada güvenlik olgusunun fazlaca önem kazandığını ve özellikle Türkiye'nin gelişmeler karşısında güvenlik tedbirleri almak konusunda kesin bir kararlılıkla hareket ettiğini göstermektedir.¹⁷ Bununla birlikte Türk-İngiliz Deklarasyonu Avrupa'nın yayılcı otoriter devletleri tarafından oldukça olumsuz karşılanmıştır. Söz

¹⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, Birinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 67.

¹⁵ Gülay Sarıçoban, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 24/4, s. 1759.

¹⁶ *Son Telgraf*, 13 Mayıs 1939, s.3.

¹⁷ "Türkiye-İngiltere Ortak Deklarasyonu" başlığıyla *Son telgraf* gazetesinde bir yazı kaleme alan Ahmet Şükrü Esmet şu değerlendirmede bulunmuştur: "Bu deklarasyonun dikkatle tetkikinden de anlaşılacağı üzere Akdeniz Sulhunun temini ve istikrarı zımında Türkiye ile İngiltere işbirliği yapacaklardır. Deklarasyon bu işbirliğini tanzim etmiyor. Bunu tanzim edecek olan anlaşmalar derhal yapılacaktır. Artık İngiltere ile Türkiye arasında tecavüze karşı siyasi ve askeri bir ittifakın mevcut olduğu kabul edilebilir. Bu ittifak bilhassa şu bakımdan dikkate layıktır: 1-Her şeyden evvel Türkiye Cumhuriyeti harici politikasının tam istiklal ile hareket ettiğini ispat eder. Gerçi müstakil bir devlet bunun pek tabii bir vaziyet olduğu ileri sürülebilir. Fakat bu, bugün için doğru değildir. Siyaseten müstakil olmakla beraber, harici münasebetlerin, istediği istikameti veremeyen bir çok devletler vardır. Birkaç aydan beri başlayan tecavüz politikası bazı küçük devletlerin harici politikalarını felce uğratmıştır. 2- İkinci ehemmiyetli bir nokta Türkiye Cumhuriyeti'nin İngiltere gibi dünyanın en büyük devleti ile tam müsavet şartları içinde bir anlaşma yapmasıdır. İngiltere'nin Sovyetlerle bile böyle bir antlaşma yapamaya henüz yanaşmadığı malumdur". *Son Telgraf*, 14 Mayıs 1939, s.4.

konusu deklarasyon, İtalya tarafından Türkiye'nin "Müslümanlığın düşmanı olan İngiltere ile anlaşmış" olduğu şeklinde değerlendirilirken; Almanya ise Türk-İngiliz Deklarasyonu'nun doğrudan İtalya'ya hedef aldığı yorumunda bulunmuştur.¹⁸

Bu arada 1939 yılına kadar Fransa ile Türkiye arasındaki ilişkilerin iyileşmesini önlemiş bulunan Hatay meselesi etrafındaki görüşmeler sonuçlanmadığından Fransa ile aynı türde bir deklarasyon ancak 23 Haziran 1939 tarihinde yapılabilmektedir.¹⁹

Avrupa'nın yayılcı ve otoriter devletlerinin ortaya çıkarttığı ve Avrupa barışı için büyük tehditler oluşturan gelişmelerin yarattığı güvenlik sorunu Türk-İngiliz Deklarasyonu'ndan itibaren Türkiye'nin dış politikasında da belirleyici rol oynamış ve bu doğrultuda Türkiye iş birliği esasına dayalı bir dış politikanın gereklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Ahmet Şükrü Esmer *Türkiye'nin Harici Politikası* başlığıyla kaleme aldığı yazısında savaş öncesi gelişmelerin yarattığı ortamda Türk dış politikasının geldiği noktayı şu şekilde ifade etmiştir: "*Cihan sulhu milletler cemiyeti ve kollektif barış sistemi ile korunduğu zamanlarda Türkiye bu sistemin samimi bir uzvu idi. Fakat birtakım taziyeler altında kollektif barış sistemi zayıflamıştır. Ve bugün sulhun korunması için başka çareler aranmaktadır. Harici politikanın ana hedefi sulhun korunmasını teminden ibaret olan Türkiye'nin de aynı yol üzerinde yürüyen devletlerle iş birliği yapması pek tabiidir. Bu bakımdan, muhterem Saraçoğlu'nun çok güzel izah ettiği gibi son aylar içinde harici politikamızda bir değişiklik meydana gelmiş değildir. İtalya'ya karşı sanksiyonlara iştirak ettiğimiz zaman yeni bir yol üzerinde yürümeğe başlamıştık. Sonra İspanya harbi dolayısıyla Akdenizin asayışı bozulduğu zaman Nyon kararlarına iştirak ettik. Bugün iş birliği yaptığımız bu yollar üzerinde ki buluştuk ve aynı yolun arkadaşlığını yaptık*".²⁰ Yazıda dikkat çeken nokta Türk dış politikasının barış ve güvenliğin sağlanması ve sürdürülebilmesi esasına dayalı olarak baştan beri takip edilen bir politika olduğu ve bunun için de Türkiye'nin başta İngiltere olmak

¹⁸ Ahmet Şükrü Esmer, "Türk -İngiliz Anlaşması ve Otoriter Devletler", *Son Telgraf*, 23 Mayıs 1939, s.3.

¹⁹ *Olaylarla Türk Dış Politikası*, (Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander), Cilt: I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 138.

²⁰ Ahmet Şükrü Esmer, "Türkiye'nin Harici Politikası", *Son Telgraf*, 10 Temmuz "939, s.3.

üzere batılı devletlerin yanında yer aldığı hususlarına yaptığı vurgudur. Şu bir gerçek ki, 1939 yılı başlarından itibaren dünya hızla savaşa gitmekte ve özellikle Almanya ve İtalya'nın saldırgan tavırları ciddi dış güvenlik sorunu yaratmaktadır.

Savaş Öncesi Trakya, Boğazlar ve Batı Anadolu'ya Yönelik Dış Tehdit ve Askeri Tedbirler

II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde yaklaşan savaş Türkiye'de özellikle de batı bölgelerinde ciddi güvenlik sorunu ortaya çıkardı. Avrupa merkezli çıkması artık an meselesi olan savaşın ilk etapta Türkiye'nin batı coğrafyasını tehlike altına sokması Türk dış politikasının en önemli endişe kaynağıydı. Dolayısıyla bu durum savaştan hemen önce diplomatik girişimlerin yanında askeri açıdan da ciddi tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa ile askeri işbirliği esasına dayalı atılan diplomatik adımlar beraberinde askeri açıdan ne tür tedbirler alınması gerektiği konusunu da gündeme getirmiştir. Bu çerçevede ağırlıklı olarak Avrupa'da başlayacak bir savaşın ilk etapta Trakya ve boğazlar olmak üzere bütünüyle Batı Anadolu bölgesinde havadan, karadan ve denizden ciddi bir tehdit oluşturacağı düşünülerek bu amaçla askeri tedbirler almak üzere Türk Genelkurmayı yoğun bir faaliyet içine girmiştir. Haziran 1939'dan itibaren bu çabaların yoğunlaştığı dikkati çekmektedir.

Özellikle Türk-İngiliz ve Türk-Fransız Antlaşmaları sonrasında Türkiye'ye yönelik Trakya üzerinden ciddi ve tehlikeli bir hava saldırısı ihtimali İngiliz askeri yetkililerin önemle üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Haziran 1939 yılında İngiliz askeri heyetinin bu yöndeki uyarıları ve buna dayalı olarak Türk Genelkurmayı ile ilgili görüşmeler ve yazışmalar özellikle havadan bir saldırının Trakya başta olmak üzere Boğazlar ve İzmir merkezli Batı Anadolu bölgelerinde tehlike yaratacağı ve bu nedenle alınacak askeri tedbirlerin neler olması gerektiği konularında yoğun faaliyetlere girişilmesine zemin hazırlamıştır. Haziran ortalarında İngiliz askeri heyetinin Türkiye'yi havadan yapılması muhtemel bir saldırı konusunda uyardığı görülmektedir. İngiliz askeri heyetinin bir hava veya kara veya deniz saldırısı karşısında Türkiye'nin ne yapacağı ve hangi tedbirleri alacağı hakkındaki yazısına cevaben Türk

Genelkurmay'ı derhal hareket geçmiş ve bu çerçevede Trakya başta olmak üzere düşman saldırısı tehdidinde maruz bölgelerdeki askeri yetkililerden konu ile ilgili bilgiler toplamıştır. Bu bilgilerde ağırlıklı olarak Türkiye'nin muhtemel bir saldırı karşısında sahip olduğu askeri güç ve imkanlar ortaya konulmuştur. Bu kapsamda 21 Haziran 1939 tarihinde Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından Başvekalete gönderilen bir yazıda İngiliz askeri heyetine verilecek cevapta yer alacak hususlar aynı zamanda Türkiye'nin bir saldırı karşısında neler yapacağına dair önemli bilgiler içermektedir.²¹ Oldukça detaylı bilgiler yer alan yazıda Çanakkale ve İzmir'de denizden yapılacak bir saldırıda düşmanın karaya ayak basmasını engellemek ve karaya çıktığı takdirde de bir cephe açarak silahlı mücadeleye girişmek suretiyle karşı konulacağı; Marmaris'te ise Almanya'dan sipariş edilen ağır bataryalar ile bir savunma hattı oluşturulacağı bu siparişler gelmediği takdirde bu topların İngiltere'den talep edileceği; seyyar manevra kuvvetlerinin güçlendirileceği; siyasi ve askeri ittifak anlaşmaları tamamlandıktan sonra İngiliz deniz kuvvetleri tarafından kullanılacak İzmir, Çanakkale ve Marmaris limanlarında gerekli savunma tertibatının alınacağı gibi hususlar yer alıyordu.²²

Yazıda ayrıca, hava saldırıları karşısındaki askeri imkanlar da ifade edilmiştir. Buna göre Trakya'da Çorlu ve Yeşilköy kullanıma hazır hava meydanı olarak bulunduğu ve Lüleburgaz, Pınarhisar ve İpsala'da sefer esnasında kullanılacak meydanların olduğu, Batı Anadolu'da da Eskişehir, Kütahya ve İzmir'de hazır meydanların olduğu ve buna ilaveten Balıkesir, Alaşehir, Aydın ve Antalya'da da sefer esnasında kullanılması mümkün hava meydanları hazırlandığı görülmektedir. Söz konusu hava meydanlarının İngiltere ile birlikte kullanılması haline hava saldırılarına karşı etkili bir savunma yapılabileceğine de yazıda dikkat çekilmiştir.²³ Bunlardan başka Trakya üzerinden muhtemel bir kara saldırısı karşısında Balkan Antantı çerçevesinde Trakya'da kısa bir süre içinde bir ordunun toplanması konusuna da önemle vurgu yapılmıştır. Yazıda Trakya üzerinden muhtemel bir Bulgar saldırısının zamanlama olarak Türkiye'nin

21 Milli Savunma Bakanlığı (MSB), Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (AATB), İkinci Dünya Harbi Kataloğu (İDHK), Belge no: 3.038.1.

22 AATB, İDHK, Belge no: 3.038.1.

23 AATB, İDHK, Belge no: 3.038.1.

boğazlar ve Batı Anadolu'da uğrayacağı bir saldırı anında gerçekleşebileceği ifade edilerek bu durumda Trakya'da kısa sürede bir ordunun toplanmasının şart olduğu ve bununla ilgili bazı tedbirlerin alındığı da belirtilmiştir.²⁴ Yazıda Bulgarların Balkan Antantı'na dahil edilmesinin Trakya yönünden gelebilecek saldırılar bakımından büyük önem arz ettiği de vurgulanmıştır.²⁵ Ayrıca 42 tümeni teçhiz edecek yeterli miktarda er ve subayın bulunduğu ifade edilen yazıda bunların modern silahlarla donatılması ve bunun için gerekli malzemenin miktar ve türünü belirten bir listenin dahi hazırlandığı belirtilmiştir.²⁶ Söz konusu listede nerelerde hangi malzemeye ne kadar ihtiyaç olduğu yer alıyordu. Buna göre:

---

²⁴ AATB, İDHK, Belge no: 3.038.2.

²⁵ AATB, İDHK, Belge no: 3.038.5.

²⁶ AATB, İDHK, Belge no: 3.038.4.

Malzemenin çeşidi	Yer ve miktarı		
	Çanakkale	İzmir	Fethiye
Mayın	1000	1000	500
Antiparava	250	250	250
Mayın atölyesi	1	-	1
Mayın iskelesi	1	-	1
Mayın hangarları	1	1	1
Şamandıra ve tefer	50	25	25
Mayın gemisi	1	-	1
Ağır ağ ve tefer	5000 mt	2500 mt	2500 mt
Seyyar algarına	1	-	1
Ağır ağ gemisi	-	-	1
Arama tarama gemisi	6	-	-
Arama tarama teçhizatı	4 takım	-	-
Hücum botu	12	12	12
Hücum torpitosu	75	50	75
Avcı botu	10	10	5
Avcı botu subombası	250	250	200
Su gemisi	1	1	1
Mazot dubası	2	-	1
D.altı dinleme is.	4 takım	4 takım	4 takım
Hangarlar levazımı	4	2	4
Makine tamir atölye	1	-	1
Denizaltı imla.ist	1	1	1
Yavuz dafia batar.	Mevcudun hepsi yavuza		
Karakol gemisi	-	3	-
Refakat gemisi	Donanma için		
Gaz gemisi	Ordu ve donanma için		

Genelkurmay tarafından hazırlanan raporda bomba ve cephanelik konusunda da ciddi eksikliğin olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu konuda bomba ihtiyacının özel kuruluşlardan temin edildiği ve bunların Türk Hava Kuvvetleri'nin ihtiyacını dahi karşılayamadığı ve bu nedenle bir bomba fabrikasına ihtiyaç olduğu; ihtiyaç duyulan cephanenin ise mevcut fişek fabrikasında yapılacak değişiklikler sayesinde karşılanabileceği ifade edilmiştir.²⁷ Raporda ayrıca benzin

²⁷ AATB, İDHK, Belge no: 3.039.2.

ve mazot gibi yakıt maddelerinin yetersizliğine de dikkat çekilmiştir. Yakıt maddeleri ile ilgili ihtiyacın büyük ölçüde özel kuruluşlardan sağlandığı belirtilen raporda bununla ilgili gereksinim duyulan malzemenin ihtiyaç listesine dahil edildiği bildirilmiştir. Bundan başka Türk Hava Kuvvetleri'nin elinde bulunan büyük ölçekli haritaların yeterli olduğu ve gerektiğinde İngiliz Hava Kuvvetleri tarafından kullanılacakları de ifade edilmiştir.²⁸ Bu arada söz konusu raporda hava kuvvetleri adına Almanya'ya 60 av, 8 bombardıman ile 15 başlangıç tayyaresi, İngiltere'ye 36 keşif ve 25 Avroanson tayyaresi ve Amerika'ya 50 mektep tayyaresi sipariş edildiği bildirilerek Almanya'da sipariş edilen Av tayyarelerinin gelmemesi durumunda bunların da İngiltere'den sipariş edileceği ifade edilmiştir.²⁹ Böylece Türk Hava Kuvvetleri'nin ciddi şekilde güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yazışmalardan anlaşıldığı üzere muhtemel bir düşman saldırısının ilk etapta havadan beklendiği görülmektedir. Raporda ayrıca, Türkiye ile Rusya arasında malzeme temini hakkında bir anlaşmanın olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca Oniki Ada'nın işgali ve bunun için çıkarma vasıtalarının temini konusunun da büyük önem taşıdığı raporda belirtilen hususlardandı.³⁰

Trakya'da Bulgarların, Ege'de İtalyanların yapacakları saldırılara karşı Türkiye'nin önemli tedbirler aldığı ancak bunlardan çok daha önemli olanın son zamanlarda Almanya'nın yayılmacı tavrı ve Arnavutluk'un işgalinden sonra boğazların savunmasının çok daha ön plana çıktığı ve bunun için de tayyare, tank ve ağır toplara ihtiyaç duyulduğu raporda dikkat çekilen önemli bir yöndü. Raporda ayrıca Selanik'te bir köprü başı tesisinin Trakya ve Makedonya cephelerinde yapılacak taarruzlarda büyük rol oynayacağı da ifade edilmiştir. Bu noktada İtalya saldırılarının Selanik üzerinden Yunanistan'ı işgal, Yugoslavya'yı tehdit ederek Makedonya'yı işgal veya Bulgarları zorlayarak Trakya'yı işgal şeklinde gerçekleşebileceğine dikkat çekilerek Bulgarların Balkan Antantı kapsamına alınmalarının önemli vurgulanmıştır.³¹

²⁸ AATB, İDHK, Belge no: 3.039.2.

²⁹ AATB, İDHK, Belge no: 3.039.2.

³⁰ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.19.

³¹ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.23.

Raporda ayrıca Balkanların güneyinden kuzeyine doğru yapılacak bir Türk ileri hareketinin Selanik üzerinden müttefik ordularının kuzeye çıkışına kolaylık sağlayacağı ve hatta müttefiklerin deniz kuvvetleriyle müştereken Arnavutluk'u kolaylıkla ele geçirebilecekleri ve bununla Makedonya ordusunun rahatlıkla kuzeye yönelmesine fayda sağlayacağı da ileri sürülmüştür. Ayrıca Türk ve İngiliz donanmaları arasında güvenli bir irtibatın sağlanmasının da önemine dikkat çekilmiştir.³² Bu arada raporda, yurt dışında, Almanya'da eğitim gören subaylar hakkında da ayrıntılı bilgiler verilmiş bununla ilgili listeler hazırlanmıştır. Buna göre Almanya'da tahsil ve staj yapmakta olan subaylar ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:³³

Sınıfı	Üsteğmen	Y ü z - başı	Staj ve tahsili
Kurmay	-	3	Tahsilde
Piyade	-	2	Kıta stajında
Süvari	-	3	Biri tahsilde ikisi staj
Topçu	-	2	Kıta stajında
Muhabere	1	1	Kıta stajında
İstihkam	1	-	Kıta stajında
Doktor	-	2	Tahsilde
Dişçi	-	1	Tahsilde
Veteriner	-	1	Tahsilde
Kimyager	-	1	Kimya stajında
Piyade	-	1	Kendi parası ile tahs.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin yaklaşan savaşa ve Türkiye- İngiltere ve Türkiye -Fransa Deklarasyonlarına rağmen Almanya ile askeri bazı alanlarda hala ilişkisinin devam ettiği bununla birlikte bu ilişkinin son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Sadece askeri eğitim anlamında değil Türkiye'nin mühendislik alanında da bu dönemde Almanya ile ilişkide olduğu anlaşılmaktadır. Raporda Almanya'da eğitim görmekte olan mühendisler ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer verilmiştir. Buna göre Almanya'da fizik, optik, top, istihkam inşaatı, top mühimmatı, piyade mühimmatı, muhabere, balistik, motor, gemi, otomobil, harita, tayyare, elektrik, maden

³² AATB, İDHK, Belge no: 3.026.21.

³³ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.30.

sanayii, kimya, barut, makine, tüfek, inşaat, iktisat, gemi makinesi türbin, zehirli gaz alanlarında olmak üzere bu dönemde toplam 166 yüksek mühendis ve mühendisin tahsil gördüğü anlaşılmaktadır.³⁴ Genelkurmay tarafından hazırlanan raporda Almanya ile olan askeri ilişkilere rağmen yaklaşan savaş için Türkiye hava, askeri istihbarat, askeri fabrikalar gibi alanlarda İngiltere'de subayların eğitilmeleri talebinde de bulunmuştur. Türkiye savaşın hemen öncesi gelişmeler ve özellikle Almanya'nın yeni durumu ve izlediği yayılmacı politikanın verdiği endişeden dolayı askeri eğitim alanında da İngiltere'ye yönelmiş görünmektedir. Bu çerçevede, Hava Kuvvetleri için 200 kadar pilot subay, 50 ile 100 arası tayyare motor makinisti, 20 ile 40 arası elektrikçi ve telsizci ile Hava okulları için uzman subay ve uçuş öğretmeni yetiştirilmesi; tank birlikleri için 200 subay ve erbaş; askeri fabrikalar için 105 yüksek mühendis, 2 mühendis kimyager ve 73 tekniker ve istihbarat kurslarında yeterli miktarda subay yetiştirilmesi ile ilgili listeler hazırlanmıştır.³⁵ Ayrıca diğer mühendislik alanında da ihtiyaç duyulan sivil ve askeri mühendisler ile ilgili bilgiler de liste halinde hazırlanarak raporda yer almıştır.³⁶ Bunların dışında Türkiye'de uluslararası numara almış rasat istasyonları hakkında da ayrıntılı bilgiler İngiltere askeri heyetine gönderilen cevabi raporda yer almıştır. Buna göre Türkiye'de Edirne, İstanbul, İzmit, Sinop, Trabzon, Çanakkale, Eskişehir, Ankara, Sivas, Erzurum, Malatya, Kayseri, Diyarbakır, Van, İzmir, Antalya, Konya, Ulukışla, Adana ve İslahiye'de uluslararası rasat istasyonları bulunuyordu. Bir tehdit durumunda İngilizler bu noktaları kullanabileceklerdi.³⁷

İngiliz Askeri Heyetinin ikinci defa verdikleri notaya cevaben hazırlanmış Türk Genelkurmay raporunda da muhtemel bir saldırı karşısında alınan ve alınacak olan askeri tedbirler ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu raporda İngilizler tarafından talep edilmiş olan ve İzmir, Çanakkale ve Trakya'nın savunması hakkında ayrıntılı esasları içeren savunma planlarının ayrıntılarının müttefikler ile paylaşılmasının halihazırda faydalı olmayacağı, bir saldırı karşısında Türkiye'nin savunma ile ilgili planlarını zaten paylaşmış

³⁴ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.30.

³⁵ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.28.

³⁶ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.14.

³⁷ AATB, İDHK, Belge no: 3.026.33.

olduğu hususları bildirildikten sonra bir savaş çıktığı takdirde olumsuz bir duruma sebep olmamak için daha önce Sait Halman Heyeti tarafından İngiltere'den alınmış olan ve 34 buçuk ve 38 lik ağır topların vakit kaybedilmeden Çanakkale boğazında tespit edilen yerlere yerleştirilmesinin boğazların savunması ve güvenliği bakımlarından büyük önem arz ettiğine dikkat çekilmiştir. Raporda öncelikle müttefikler ile yapılacak siyasi ve buna dayalı askeri anlaşmaların gerçekleşmesi ve bu şekilde yapılacak karşılıklı yardımların üzerinde ortaklaşa çalışılmasının çok daha önem arz ettiği vurgulanmıştır.³⁸ Burada Türk Genelkurmayı'nın muhtemel bir savaş durumunda boğazların güvenliği konusunu öncelediği ve müttefiklerle siyasi ve askeri anlaşmalar yapılmadan bazı bilgilerin paylaşılması hakkında çekince gösterildiği anlaşılmaktadır. Daha önce gönderilen raporda da Boğazların savunması hususu önemle yer almıştı. Buna göre boğazlar sağlama alınmadığı takdirde Balkanlardan gelebilecek bir saldırı karşısında kuvvetli bir doğu cephesinin kurulamayacağı ileri sürülmüştü.

Raporda ayrıca, Çanakkale ve İzmir'in ne şekilde savunulacağı daha önceki yazılarda açıkça ifade edildiği belirtildikten başka Marmaris'in savunması açısından bazı endişelerin ortaya çıktığına da değinilmiştir. Bir saldırı durumunda Marmaris'in savunması için Almanya'dan sipariş edilmiş olan topların alınmadığına dikkat çekilen yazıda bu durumun Türk ve İngiliz askeri heyetleri tarafından ciddi bir şekilde incelenmesi gerektiğine de dikkat çekilmiştir.³⁹ Raporda hava meydanlarının ıslah edilmesi gerektiği ve bunun için vakit kaybedilmeden çalışmalara başlanmasının büyük önem taşıdığı da ifade edilmiştir. Türkiye'nin mevcut hava limanlarının İngiliz Hava Kuvvetleri adına Türkiye'ye gelen bir askeri heyete de gösterildiği ve bununla ilgili gerekli izinlerin verildiği de belirtilmiştir. Ayrıca İngilizlerin teklifi üzerine Türk, İngiliz ve Fransız arasında Türk ordusu ve özellikle Türk Hava Kuvvetlerine yapılacak yardımların Doğu Akdeniz'in kontrolü bakımından büyük önem taşıdığı ve bu tür bir yardımın Türk Genelkurmayı tarafından da büyük önem verdiği vurgulanmıştır. Bu arada raporda yer alan Oniki Ada'ya yapılacak çıkartmanın özellikle deniz ve hava hakimiyeti bakımından

³⁸ AATB, İDHK, Belge no: 3.013.1.

³⁹ AATB, İDHK, Belge no: 3.019.2.

çok önem taşıdığına dair hususlar dikkat çekmektedir. Böyle bir çıkartma hareketinin kalıcı ve etkili olabilmesi için modern deniz ve hava vasıtalarına bağlı olduğu da özellikle vurgulanmıştır.⁴⁰

Haziran 1939'da Türk ve İngiliz askeri heyetleri arasındaki görüşmeler ve İngiliz askeri heyeti tarafından Türkiye'ye yönelik bir saldırı halinde Türkiye'nin askeri durumu ve alacağı askeri tedbirler ne olacağına dair istenen bilgiler çerçevesinde Genelkurmay tarafından ayrıntılı bir şekilde hazırlanan raporlarda Türkiye'nin askeri kapasitesi, ihtiyaç duyduğu askeri malzeme ve insan gücü hakkında önemli bilgilerin yer aldığı ve dış tehdidin Türkiye'yi İngiltere'ye yaklaştırdığı görülmektedir. Bu arada İngiltere'nin özellikle Türkiye-İngiltere Deklarasyonu'ndan sonra bir saldırı halinde Türkiye'nin ne yapacağı ve askeri açıdan ne tür imkanlarının bulunduğu dair bilgiler elde etmek için yoğun bir çaba gösterdiği ve bunun için İngiliz askeri heyetinin Türkiye'ye gelerek askeri yetkililerle görüşmeler yapmaya çalıştığı dikkat çekmektedir.⁴¹ İngiltere 1939 yılı itibariyle ortaya çıkan gelişmeleri de dikkate alarak Türkiye'ye yönelik olarak özellikle Trakya üzerinden bir saldırı ihtimalini fazlaca ciddiye almıştır. Bu endişesinden dolayı da yoğun bir çaba içine girmiştir. Gerçekten de Avrupa merkezli gelişmeler Türkiye'nin güvenliği konusunu ciddi bir şekilde gündeme getirmiştir. Orta Avrupa'da çıkacak bir savaşın Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye sokması oldukça mümkündü. Bu kaygılar o dönemde Türkiye'nin stratejik konumunu iyi bilen devletler ve uzmanlar tarafında açıkça dile getirilmiştir. Nihayet savaş başladıktan sonra bile Türkiye ile ilgili endişelerin sadece müttefik devletler tarafından değil bir dönem Türkiye'de görev yapmış ve bundan dolayı Türkiye'ye sempati besleyen bazı Alman subayları tarafından da dile getirilmiştir. Buna dair, savaş başladıktan birkaç ay sonra Berlin Askeri Ataşesi tarafından Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a iletmek üzere gönderilmiş olan yazıda Türkiye'de Harp Akademilerinde uzun bir dönem ders vermiş olan Alman Generali Mittelberg'in şu değerlendirmeleri oldukça dikkat çekicidir:⁴²

---

40 AATB, İDHK, Belge no: 3.019.3.

41 AATB, İDHK, Belge no: 3.020.2.

42 AATB, İDHK, Belge no: 1.063.2.

- Türkiye'yi Trakya'dan atmak tarihi amaçtır. Türkiye'ye büyük tehlike Trakya'dan gelecektir.
- Boğazların ve Batı Anadolu'nun güvenliği için Trakya'nın elde tutulması şarttır.
- Trakya derhal tank ve modern silahlar ile tahkim edilmelidir.
- Savunma amaçlı Trakya'da iki tümene ihtiyaç bulunmaktadır.
- Trakya'da muktedir komutanlar görevlendirilmelidir.
- Cephane üretecek fabrikalara ihtiyaç duyulmaktadır.
- Hava Kuvvetlerine büyük önem verilmelidir.
- Kafkas cephesi gözden uzak bulundurulmamalıdır.

II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesindeki gelişmelerin özellikle de Almanya ve İtalya'nın tutumlarının ortaya çıkardığı güvenlik endişesinin sadece Avrupa'yı değil Türkiye gibi yakın çevresini de derinden etkilediği ve diplomatik ve askeri açıdan bazı gelişmelere neden olduğu açıkça görülmektedir.

Sonuç

I. Dünya Savaşı uluslararası ortamı, güçler dağılımı bakımından yeniden şekillendirdi. Savaş öncesinin güçleri İngiltere ve Fransa artık eski kudretlerini yitirmişlerdi. Ama yine de yeni bir denge kuruluncaya kadar özellikle İngiltere bu defa savaş sonrası ortaya çıkan Milletler Cemiyeti üzerinden uluslararası ortamda belirleyici bir role sahip olacaktı. Savaşın sonucunda her ne kadar bir statüko galip devletlerin zoruyla kurulmuşsa da sorunlar kesin olarak halledilmiş değildi. Fransızların Versay'ın uygulanması konusundaki ısrarlı tavırları karşısında Almanya'nın giderek daha sıkıntılı bir hale gelmesi zaman zaman İngiltere ve ABD'ni dahi endişelendirmiş ve hatta 1924'te Dawes Planı ile Almanya'nın Fransa karşısında tamamen ezilmesinin önüne geçilmişti. Şu bir gerçek ki, I.Dünya Savaşı sonrasında barış ve istikrar sağlanamamış ve güvenli bir ortam oluşturulamamıştı. Her ne kadar 1925 yılında Locarno Antlaş-

maları ve sonraki süreçteki bazı diplomatik gelişmeler Avrupa'da geçici de olsa kısa süreli bir barış ortamı sağlamışsa da 1929'daki ekonomik bunalım ve sonrasında Almanya ve İtalya'nın saldırgan tutumları barış ve istikrarı yeniden tehlikeye sokmuştur. Bu durum 1930'lu yıllar boyunca uluslararası ilişkilerde güvenli bir ortamın sağlanması için Akdeniz Paktı gibi bazı ortak güvenlik potalarının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. 1933 yılında Hitlerin iktidara gelişi ve sonrasında izlediği yayılcı politika ve Mussolini'nin aynı şekilde saldırgan tutumu sadece Orta ve Doğu Avrupa için değil özellikle yakın çevre ülkeleri için büyük bir tehdit unsuru olmaya başlamıştır. Bu çerçevede Avrupa'ya yakın bir coğrafi konumda bulunan Türkiye'de de özellikle 1930'lu yılların sonuna doğru güvenlik sorunu dış politikada büyük bir önem arz etmeye başlamıştır. Bu güvenlik endişelerinin II. Dünya Savaşı'nın çıktığı 1939 yılında çok daha belirgin bir hale geldiği görülmektedir. Burada dikkat çeken önemli bir nokta çıkacak muhtemel bir savaşta Türkiye'ye yönelik olarak Trakya, Boğazlar ve Batı Anadolu üzerinden karadan, havadan veya denizden bir saldırı ihtimalinin ortaya çıkaracağı güvenlik endişesi ile Türkiye kadar İngiltere'nin de yakından ilgilenmesidir. Nihayet 1939 yılının ilk yarısında İngiltere bu endişeleri gidermek için Türkiye-İngiltere Deklarasyonu'na imza atmıştır. Özellikle İtalya'nın Arnavutluk'a yönelik yaklaşımı ve Almanya'nın saldırgan tutumunun daha da arttırdığı endişe Avrupa'da kısa süre içinde bir büyük savaşın çıkacağına dair düşünceleri kuvvetlendirmişti. Çıkacak bir savaşın savaşa dahil olsun veya olmasın Türkiye'yi de ilgilendireceği İngiltere ve Fransa'yı da harekete geçirmiş ve bazı diplomatik adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Avrupa merkezli bir savaş ihtimalinin Türkiye'nin batı coğrafyasına yönelik saldırı tehlikesini arttırdığı görülmektedir. Bu ise Batılı devletlerin endişesine sebep olmaktadır. Böyle bir ihtimal karşısında İngiltere askeri heyetleri aracılığıyla Türkiye'nin bir saldırı halinde neler yapabileceği ve askeri kapasitesinin ne olduğunu öğrenme çabası içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Türk Genelkurmayı ile İngiliz Askeri makamları arasındaki yazışmalar göstermektedir ki, Türkiye bir saldırı ihtimali karşısında ciddi hazırlıklar içine girmişse de İngiltere tarafından desteklenmesi konusunda da çaba sarf etmiştir. Özellikle Trakya üzerinden bir saldırı ihtimalinin daha yüksek olduğu ve buna karşılık Trakya'da özellikle karadan bir savunma

yapılabilmesi amacıyla ciddi bazı tedbirleri alındığı görülmektedir. Yine aynı şekilde boğazlara yönelik bir hava saldırısı ihtimalinin de özellikle İngiliz askeri yetkililerini ciddi bir şekilde endişeye soktuğu ve boğazların savunması konusunda Türkiye'ye baskı yaptıkları ve etkili askeri tedbirlerin alınması konusunda telkinlerde buldukları dikkat çekmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Milli Savunma Bakanlığı (MSB), Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı (AATB), İkinci Dünya Harbi Kataloğu (İDHK), Belge no: 3.038.1.

AATB, İDHK, Belge no: 3.038.2.

AATB, İDHK, Belge no: 3.038.5.

AATB, İDHK, Belge no: 3.038.4.

AATB, İDHK, Belge no: 3.039.2.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.19.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.23.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.21.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.30.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.28.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.14.

AATB, İDHK, Belge no: 3.026.33.

AATB, İDHK, Belge no: 3.013.1.

AATB, İDHK, Belge no: 3.019.2.

AATB, İDHK, Belge no: 3.019.3.

AATB, İDHK, Belge no: 3.020.2.

AATB, İDHK, Belge no: 1.06.

2. Gazeteler

Son Telgraf, 13 Mayıs 1939.

Son Telgraf, 14 Mayıs 1939.

Son Telgraf, 10 Temmuz 1939.

Son Telgraf, 23 Mayıs 1939.

Araştırma Eserler

20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi, Hazırlayanlar: Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, (Çev.Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitabevi yayınları, Ankara 2021.

Armaoğlu, Fahir 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.

Aydın, İmren, Hikmet Zeki Kapıcı, “II. Dünya Savaşı’na Giriş Sürecinde Türkiye’nin Aldığı İç Politika Tedbirleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: XLV, Sayı: 2018/2, s. 114.

Bozyel, Fuat, “Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşındaki Dış Güvenlik Politikasında İngiltere”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 50, Summer 2021, s. 142.

Dilek Mehmet Sait, “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:37, Bahar 2013, s.147.

Kanya, A.S. -Forstner, “Savaş, Emperyalizm ve Sömürgeciliğin Sona Erişi”, *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, Hazırlayanlar: Jay Winter, Geoffey Parker, (Çev: Tansel Demirel), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

Kissinger, Henry, *Diplomasi*, (Çev: İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.

Niye, Joseph S., Jr. , David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çeviren: Renan Akman), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

Olaylarla Türk Dış Politikası, (Ahmet Şükrü Esmel, Oral Sander), Cilt: I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 138.

Özçelik, Mücahit, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, Yıl:2010/2, s. 254.

Sarıçoban, Gülay, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 24/4, s. 1759.

Tekeli, İlhan, Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, Birinci Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 67.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul 1995.